

Ob 100-letnici organiziranosti slepih in slabovidnih na Slovenskem

Marino Kačič

V pričujočem članku predstavljamo zametke organizirane družbene skrbi ter društvene organiziranosti slepih in slabovidnih na Slovenskem v zadnjih 150 letih ter tedanje možnosti za izobraževanje, delo in življenje slepih in slabovidnih. Podrobneje so osvetljene razlike in podobnosti tistega in sedanjega časa. Nadalje pa iz intervjuja z aktualnim predsednikom Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije (v nadaljevanju: ZDSSS) ob njeni 100-ti obletnici izvemo več o sedanji krovni organizaciji, njenem poslanstvu, načinu financiranja, o socialnih programih, ki jih izvaja, ter o težavah in načrtih za prihodnost.

Družbena skrb za slepe in slabovidne pred 100 leti

Organizirana družbena skrb za slepe in slabovidne na področju današnje Slovenije ima svoje začetke v 18. stoletju, ko so nekateri posamezni premožni ljudje ustanovili sklade za podporo revnim slepim. V drugi polovici 19. stoletja sta na Kranjskem bolj sistematično podpirala slovenske slepe dva sklada: Ilirski ustanovni sklad za slepe in sklad Karla Flödnika; oba sta pomagala pridnim revnim otrokom in mladini, da so lahko kljub hudim socialnim in gmotnim razmeram pridobili osnovno izobrazbo. Sklada sta leta 1870 prešla v upravljanje deželnega odbora kot dela deželne vlade. Deželni šolski svet je 23. marca 1889 pripravil seznam gluhonemih in slepih otrok, iz katerega je razvidno, da je bilo takrat na Kranjskem 457 gluhonemih in 357 slepih otrok. Vseh šoloobveznih otrok, ki so bili stari od 6 do 12 let in bi morali po zakonu v šolo, je bilo skupaj 153 (32 na 100 tisoč prebivalcev); od tega je bilo 128 gluhonemih in 25 slepih. Od slednjih je 14 otrok obiskovalo zavod v Linzu ali v Gradcu, druga polovica pa je ostala brez vsakršnega izobraževanja. Državni zakon iz 1868 je sicer omogočal gluhonemim in slepim otrokom, ki niso obiskovali posebnih zavodov, izobraževanje v ljudskih šolah skupaj s preostalimi otroki, a je na Kranjskem naletel na odklonilna stališča. Po takratnem mnenju bi bil pouk teh otrok skupaj z ostalimi neizvedljiv, saj naj bi učitelj, ki se ukvarja z gluhonemimi ali slepimi, zanemarjal preostale otroke. Ko bi se ukvarjal s preostalimi, pa ne bi od pouka ničesar odnesli slepi otroci (Serše, 2020).

Kljub štipendiranju za šolanje slepih otrok, je večina slovenskih slepih vendarle ostala neizobražena in živela v hudi revščini. Starši, ki so s pomočjo štipendij pošiljali svoje otroke na izobraževanje, so upali, da bodo otroci samostojnejši in hkrati vsaj malo prispevali v družinsko blagajno. Ohranjeni dokumenti pričajo, da so se v svojih pričakovanjih, skupaj z otroki, krepko zmotili. Delna izjema so bili le slepi glasbeniki. Primer slabega položaja izobraženih slepih na Kranjskem predstavlja prošnja Janeza Sitarja, izdelovalca krtač in pletenih izdelkov, v kateri je prosil za finančno podporo za preživetje (Serše, 2020). Iz dokumentacije lahko identificiramo tri glavne razloge za tako stanje: prvi je ta, da so otroke v zavodih neustrezno usposabljali za vsakdanje življenje in opravila, kljub 6- do 8-letnemu izobraževanju. Drugi je, da je v slovenskih deželah v 19. stoletju vladala huda revščina, ki ni zagotavljala dovolj dela niti zdravim ljudem, še manj nekonkurenčnim slepim. Tretji razlog pa je, da takratnim deželnim

oblastem ni uspelo ustanoviti zavoda za izobraževanje, niti oskrbovalnega zavoda, kjer bi slepi lahko delali. V ostalih deželah Avstro-Ogrske so večinoma obstajale tri različne ustanove: otroški vrtci, šole za mlade in podporni zavodi za starejše. Na Slovenskem pa je slepim preostalo beračenje in miloščina. Prvi zavod za slepe na Slovenskem je bil ustanovljen kot dvoletna šola v Ljubljani šele 13. septembra 1919. Pa tudi z njim ni bilo sreče, saj so ga že tri leta kasneje, leta 1922, prestavili v odročno Kočevje. Po 2. sv. vojni se je ponovno preselil v Ljubljano, kjer domuje še danes, pod imenom Center IRIS (Brešar, Mlakar, 2020, Kačič, 2019, Koprivnikar, 2006, Skaberne, 1969).

Začetki samoorganiziranosti slepih in slabovidnih pred 100 leti

V okoliščinah, ko slovenska družba še ni imela lastnih izobraževalnih niti skrbstvenih institucij in so bili slepi v veliki meri prepuščeni sami sebi, hkrati pa je po vojni še dodatno naraslo število slepih ljudi, so se nekateri slepi začeli organizirati, z namenom samopomoči in podpore slepim v Sloveniji. Med aktivnejšimi člani sta bila Franc Dolinar in Alojzij Levstek, ki sta se izobraževala in delovala v zavodu za slepe v Gradcu, po razpadu Avstro-Ogrske pa sta se vrnila v novo nastalo državo SHS. Na lastne stroške sta hodila po Sloveniji in spodbujala slepe k ustanovitvi društva. Na ustanovnem zboru, 7. novembra 1920, je okrog 60 članov po vzoru avstrijskega društva ustanovilo Podporno društvo slepih (Ljubljansko jutro, 1922, Wraber, 2020). Glavni namen društva je bil zbirati denar za revne in pomoči potrebne člane, kar so dosegali predvsem z naslavljanjem prošenj na podjetja, premožnejše zasebnike, pa tudi na občine in bansko upravo, nekaj denarja pa se je nabralo tudi s pomočjo daril. Pomoč, ki jo je društvo nudilo svojim članom, je bila več kot dobrodošla tudi zaradi splošno slabšega finančnega položaja po vojni, ko tudi mnogi svojci ali dobri sosede niso zmogli nuditi zadostne pomoči. Celo beračenje kot pogost način preživljanja slepih v danih okoliščinah ni kaj dosti lajšalo stisk. Poleg tega humanitarna društva, kot so Rdeči križ in različna ženska društva s humanitarnim ciljem, takrat slepim niso namenjala posebne pozornosti (Breznik, po Wraber, 2020). Izjema so bili slepi vojaki, ki so, ob izpolnjevanju posebnih pogojev, prejeli invalidsko pokojnino. Kasneje, ko si je Podporno društvo slepih nekoliko opomoglo, je finančno podprlo člane, ki so se delovno osamosvojili, vse člane pa je podpiralo tudi z nasveti in povezavami (Wraber, 2020).

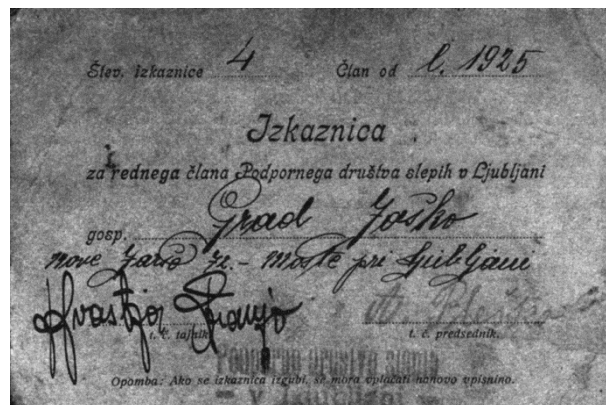

Foto arhiv ZDSSS: članska izkaznica Podpornega društva slepih iz leta 1925

Neposredna naslednica Podpornega društva slepih je danes ZDSSS (Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije). Le-ta deluje kot krovna organizacija, ki združuje 9 medobčinskih društev, razporejenih po celi Sloveniji. Društva so na dan 31.12.2019 vključevala nekaj manj kot 3700 slepih in slabovidnih članov in članic. Čeprav so okoliščine glede na čas ustanovitve njene predhodnice (Podpornega društva slepih) v marsičem bolj ugodne za slepe, pa so potrebe in težave na nekaterih področjih ostale podobne. Tako je na primer izobraževanje sedaj dostopno vsem slepim in slabovidnim, možnosti za zaposlovanje pa so v marsičem podobne tistim izpred 100 let. Slepim in slabovidnim kljub povprečno visoki stopnji izobraženosti izjemno težko dobijo delo. Zaposlenih je le slabih 10 % vseh slepih in slabovidnih, pri čemer pa je potrebno dodati, da je okrog 60 % populacije upokojenih, od teh pa je pretežni del v visoki starostni dobi. ZDSSS si v skladu s svojim poslanstvom prizadeva za pridobitev in izenačitev pravic, ki izhajajo iz socialne, delovne ali zdravstvene zakonodaje. Prizadeva si za izvajanje programov vključevanja v družbo in zdravega življenja v obliki športne, kulturne, socialne in izobraževalne aktivnosti. Do nastopa sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije, s pomočjo katere lahko slepi uporabniki dostopajo do spletnih informacij, je bila ZDSSS edini vir informacij ter izdelave prirejenih zvočnih ter brajevih knjig in časopisov. Po našem mnenju pa obstaja tudi na strani ZDSSS in MDSS nekaj izzivov, med katerimi je morda najpomembnejši konceptualna in organizacijska reorganizacija, z namenom prilagoditve sodobnemu času, v katerem deluje. O razmerah, izzivih in viziji ZDSSS nam v intervjuju, ki sledi, spregovori njen sedanji predsednik.

Intervju z gospodom Matejem Žnuderlom, predsednikom Zveze slepih in slabovidnih Slovenije

Nam lahko na kratko orišete poslanstvo ZDSSS?

Odgovor: Osnovno poslanstvo naše zveze je, vsaj po mojem mnenju, pritegniti ljudi s slabim vidom med nas, jih vzpodbujati k aktivnemu življenju, jim pomagati poiskati pripomočke za premagovanje oviranosti in jih naučiti učinkovite uporabe le-teh, preučiti in preveriti razne prilagoditve v domačem okolju in širše, organizirati različne dejavnosti, ki bi pritegnile slepe in slabovidne, z izmenjavanjem lastnih izkušenj, na državni ravni izvajati posebne socialne programe, ki bi se jih na lokalni ravni ne moglo ali ne izplačalo izvajati. Pomembna naloga je tudi spremljati spremembe zakonodaje in predlagati dopolnitve in popravke, ki bi bili za nas čim ugodnejši.

Kdaj se je Podporno društvo, ustanovljeno v letu 1920, preimenovalo v Zvezo društev slepih in slabovidnih Slovenije, in zakaj?

Odgovor: Podporno društvo slepih je spremenilo ime v Društvo slepih, nato je bilo razpuščeno; pravni naslednik je bil federalni odbor združenja slepih Jugoslavije za Slovenijo, a tudi to ime se je še spreminjalo do leta 1976, ko smo ime ponovno prilagodili spremenjeni zakonodaji v Zvezo društev slepih in slabovidnih Slovenije.

Koliko ljudi je bilo aktivnih v Podpornem društvu leta 1920, ko je bilo ustanovljeno, in kaj so bili glavni cilji?

Odgovor: Danes je za ustanovitev društva dovolj, če se zberejo vsaj trije ustanovni člani, takrat pa jih je bilo potrebnih veliko več. Če se prav spomnim, se jih je zbralo nekaj deset (okoli 60), seveda pa vsi niso bili aktivni društveni delavci, temveč samo

člani. Glavni cilji so bili poiskati slepe, jim pomagati pri zdravniški pomoči, jih bolje izobraziti, naučiti primerne rokodelstva, da bi si lahko z delom zagotovili preživetje. V takratnih časih je bila slepota zelo povezana z beračenjem, to pa so člani Društva želeli spremeniti.

Koliko ima ZDSSS danes zaposlenih in s katerimi dejavnostmi se ti ukvarjajo?

Odgovor: Trenutno imamo 30 zaposlenih. Od tega je polovica strokovnih delavcev, ki skrbijo za izvajanje posebnih socialnih programov ter za delovanje zveze, 13 je zaposlenih na področju osebne asistencije, 2 sta zaposlena prek javnih del. Poleg redno zaposlenih pa imamo veliko sodelavcev, ki delajo prek različnih pogodb; to so npr. bralci, osebje naših domov oddiha, avtorji člankov naših časopisov...

Kako je danes organizirana ZDSSS in kako so organizirana MDSS po Sloveniji?

Odgovor: Zvezo so ustanovila medobčinska društva iz Celja, Kopra, Kranja, Ljubljane, Maribora, Murske Sobote, Nove Gorice, Novega mesta in Ptuja. Tako je z društvi pokrito področje vse Slovenije. Vsako ima predsednika in tajnika, večinoma pa še kakšnega zaposlenega. Vsa imajo Zbor članov kot najvišji organ, izvršni odbor, ki usmerja delo društva prek leta, nadzorni odbor, ki je zadolžen za ocenjevanje dela in izvajanje sklepov organov, ter disciplinsko komisijo. Podobna je tudi zgradba organov naše zveze: najvišji organ je skupščina, sledi upravni odbor, nadzorni odbor in disciplinska komisija. Upravni odbor lahko ustanavlja dodatna delovna telesa s posebnimi zadolžitvami. Primer so komisija za nepremičnine, za akte, statutarna, volilna komisija ipd. Letos bomo izdali Monografijo, ki jo je pripravljala posebna komisija, ustanovljena pred dvema letoma.

Koliko članov in članic je danes prek društev vključeno v ZDSSS?

Odgovor: Konec lanskega leta je bilo vseh članic in članov naših društev 3674, od tega 1593 žensk in 2081 moških. Po kategorijah slabovidnosti in slepote pa so številke sledeče: I. kat. 1180, II. kat. 553, III. kat. 711, IV. kat. 840 in V. kat. 390 članov. Pri čemer sta kat. I. in II. kategoriji slabovidnosti, ostale pa označujejo stopnje slepote.

V okviru ZDSSS in članic MDSS imate več programov za člane. Jih lahko naštejete in opišete?

Odgovor: Na državni ravni izvajamo devet, na lokalni pa šest posebnih socialnih programov. Vsak član upravnega odbora je zadolžen za spremljanje določenega področja dela, ki se delno pokriva s prej omenjenimi programi, s katerimi kandidiramo na razpisih. Sedaj je Nataša Žganjar zadolžena za področje kulturno -založniške dejavnosti in informiranja. Safet Baltič je zadolžen za spremljanje področja tehničnih pripomočkov, mobilnosti in vprašanj, povezanih s psi vodiči. Igor Miljavec je podpredsednik zveze in zadolžen za spremljanje področja rehabilitacije, izobraževanja in usposabljanja slepih in slabovidnih in tistih z dodatnimi motnjami ter za področje mladih. Dejan Goršek je zadolžen za spremljanje zaposlovanja in dela. Vojmir Prosen je zadolžen za področje ohranjanja zdravja, mreže spremljevalcev ter za Sklad slep slepemu. Emil Muri spremlja področje športa, šaha in rekreacije ter starejših. Anton Žerak je zadolžen za področje slabovidnih. Članica skupščine Metoda Likar spremlja področje žensk. Janez Kermc spremlja področje kulture, slepih in slabovidnih intelektualcev, vernikov in vseživljenjskega učenja.

Kako se financira ZDSSS?

Odgovor: Glavni financer je Fundacija za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij v Republiki Sloveniji. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti plačuje osebno asistenco in pripomočke na podlagi zakona ZIMI (Zakon o izenačevanju možnosti invalidov). Ministrstvo za kulturo je podelilo koncesijo za knjižnično dejavnost in financira še nekatere projekte za prilagajanje leposlovnih del in tehnično infrastrukturo, Ministrstvo za šolstvo in šport plačuje prilagoditev učbenikov, Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije plačuje nekatere tehnične pripomočke, Zavod za zaposlovanje javna dela, nekaj denarja priteče še iz Invalidskega sklada, donacij pravnih in fizičnih oseb, iz članarine in iz lastnih prihodkov.

S kakšnimi težavami se danes srečuje ZDSSS?

Odgovor: Naše težave so zelo raznolike. Ena je vrniti kmetijska in gozdna zemljišča na Okroglem pri Naklu, ki nam jih je odvzela država. Druga je ta, da smo na Groharjevi 2 le delni lastnik parcele, drugi pa je država. Glede nepremičnin je težava tudi v pomanjkanju investicijskih sredstev za vzdrževanje in prenavo naših kapacitet, seveda pa je pomembno področje tudi zakonodaja. V zakonu o osebni asistenci se trudimo spremeniti pogoje plačila uporabnikov, saj se nam zdi nesprejemljivo, da mora uporabnik plačati polovico dodatka za pomoč in postrežbo tako v primeru zgolj 1 ure na dan, kot tudi če ima odobreno 24-urno dnevno asistenco. Potrebno bi bilo tudi spremeniti pogoje zaposlovanja asistentov, saj izvajalci ne bi dobili dovolj sredstev za plačilo vseh obveznosti, če bi sprejemali uporabnike, ki jim je bil odobren komunikacijski dodatek. Radi bi dosegli večjo izenačenost pravic naših članov, saj so razlike sedaj pogojene z vzrokom izgube vida in s starostjo oziroma statusom zavarovanja. Po našem naj bi večina pravic izhajala iz zdravstvenega stanja, manjši del pa iz drugih vzrokov. Nesmiselno bi bilo naštevati vse zakone, ki bi jih želeli vsaj malo spremeniti, ker jih je preprosto preveč.

Slišati je, da za knjižnico Minke Skaberne, ki deluje v okviru ZDSSS, iščete novo lokacijo. Kaj je razlog in kako napreduje ta projekt?

Odgovor: Pri KSS Minke Skaberne je težava, da deluje v najetih prostorih, najemnina pa je zelo velik strošek. Nekaj časa smo si prizadevali najti možnost adaptacije Groharjeve, a ker je solastnica parcele država, ki pa nima zanjo upravitelja, postopka nismo uspeli niti začeti. Sedaj razmišljamo o gradnji stavbe, v kateri bi izvajali večino naših dejavnosti, a tudi tu smo še na samem začetku. Na tem mestu bi rad opozoril, da ni problem samo najemnina prostorov, ki morajo zadovoljevati določene standarde za knjižnično dejavnost, še pomembnejši problem je, da uspemo prilagoditi le nekaj odstotkov natisnjenih knjig, ki letno izidejo v Sloveniji. Idealno bi bilo, da bi vse knjige prevedli v brajico, zvok in v elektronsko obliko in bi si lahko naši člani izposodili knjižno delo v obliki, ki jim najbolj ustreza. Žal smo še zelo daleč od tega cilja.

Kakšne načrte imate v ZDSSS za prihodnost?

Odgovor: Veliko težav sva že omenila, tako naj tu povem le, da bomo resno »zagrizli« v možnost gradnje, saj bi bilo to kot kaže ceneje od nakupa in adaptacije, bilo pa bi tudi najbolj funkcionalno. Seveda moramo iskati rešitve za vse težave in

izvajati naše programe tudi v oteženih, oziroma v novih okoliščinah, kot je npr. epidemija koronavirusa. Radi bi povečali prihodke od dohodnine na način, saj ljudem ni treba dodatno prispevati, temveč na davčni urad zgolj pošljejo izpolnjen obrazec z naročilom, da država nakaže 0,5% dohodnine naši Zvezi. Dobro bi bilo tudi spremeniti status naše Izolske plaže, saj je prilagojena za naše potrebe, pravico do uporabe pa imajo vsi. Letos smo želeli pripraviti nekaj posebnosti ob stoletnici ustanovitve Podpornega društva slepih: slikarsko delavnico in avkcijo del, množično srečanje naših članic in članov, slavnostno skupščino in akademijo, vse pod pokroviteljstvom predsednika RS gospoda Boruta Pahorja. Seveda bi radi izdali Monografijo, v kateri bomo opisali našo bogato zgodovino, Antologijo naših likovnih in literarnih ustvarjalcev, želimo pa izdati tudi CD naših glasbenih ustvarjalcev. Veliko dela nas čaka tudi na področju oddajanja naših kapacitet, saj moramo povečati prihodke že zaradi stroškov njihovega obnavljanja oz. vzdrževanja. Doslej še nisem omenil področja dostopnosti, tako fizičnega kot virtualnega okolja. Na obeh področjih se moramo tudi nadalje angažirati.

Bi za konec želeli dodati še kaj, za kar morda ni bilo priložnosti do sedaj?

Odgovor: Prej sem omenil področje virtualne dostopnosti, kjer smo se skupaj z Inštitutom za dobre vsebine odločili za podeljevanje certifikata C3A, ki zagotavlja, da je spletna stran dostopna slepim in slabovidnim. Menili smo, da bi bila to boljša oblika opozarjanja na naše težave, kot pa je zakonska prisila in kaznovalna politika. Žal sta se doslej odločila zanj le dva lastnika spletne strani in tako bi na tem mestu bralce dodatno opozoril na to možnost. Certifikat je sicer potrebno plačati, saj tim slepih, slabovidnih in videčnih računalničarjev temeljito preveri dostopnost strani našim članicam in članom. Cena je odvisna od zahtevnosti spletišča.

Na naši zvezi si prizadevamo pritegniti čimvečje število mladih in kasneje oslepelih, a kaže, da jim obstoječi posebni socialni programi ne zadoščajo, da bi lahko poskusno ponujali manjše (eno- ali nekajdnevne) programe, pa potrebujemo dodatna sredstva. Tako prosim bralce, ki še niso namenili svoje dohodnine komu drugemu, da izpolnijo obrazec, ki ga lahko najdejo na naši spletni strani zveza-slepih.si, in ga pošljejo na davčni urad. Lahko pa ga pošljejo tudi na naš naslov na Groharjevo 2, 1000 Ljubljana, saj nameravamo oblikovati bazo donatorjev, ki bi jih občasno obveščali o naših akcijah.

Na koncu čestitam vsem slepim in slabovidnim, našim strokovnim delavcem, sodelavcem, prostovoljcem in prijateljem ob našem visokem jubileju in upam, da bomo s skupnim prizadevanjem izboljšali kakovost življenja sebi in drugim.

Viri

Brešar Mlakar, D. (2020). Razvoj izobraževanja slepih in slabovidnih. (Ur. Padežnik S., Vertačnik V., Pavlin L.) Zbornik ob 100-letnici Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije (v tisku). Ljubljana: ZDSSS.

Kačič, M., Pavšič M. (2015). Ob 95-letnici samoorganiziranosti slepih in slabovidnih: hendikep takrat in danes. Rikoss, 14, 3: 3-7.

Kačič, M. (2019). 100-letnica Centra IRIS. Rikoss, 17, 3: 4-10.

Koprivnikar, K. (2006). Okvare vida in zgodnji razvoj otrok. V Kobal Grum, D. in Kobal, B. (ur.) Zagotavljanje enakih možnosti: 115-128. Ljubljana: DEMS.

Podporno društvo (1922). »Pomagajte, pomoč nujna!«. Ljubljana: ljubljansko Jutro; 4. februarja 1922 (časopisni članek).

Serše, A. (2020). Odnos družbe do slepih in slabovidnih na Kranjskem v 19. stoletju. (Ur. Padežnik S., Vertačnik V., Pavlin L.) Zbornik ob 100-letnici Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije (v tisku). Ljubljana: ZDSSS.

Skaberne, M. (1969). Prvi slovenski zavod za slepe. V Mlekuž, V. (ur.). Svetloba izpodriva temo, zbornik slepih in slabovidnih: 28-34. Ljubljana: Republiški odbor Zveze slepih Slovenije

Wraber, T. (2020). Začetek samoorganiziranja slepih na Slovenskem. (Ur. Padežnik S., Vertačnik V., Pavlin L.) Zbornik ob 100-letnici Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije (v tisku). Ljubljana: ZDSSS.